

УТИЦАЈ ОРУЖАНИХ СУКОБА НА ШИРЕЊЕ ЗАРАЗНИХ БОЛЕСТИ

Миле А. Обреновић¹

Достављен: 08. 11. 2023

Кориговано: 12. 12. 2023., 05. 02. 2024.

и 08. 04. 2024.

Прихваћен: 14. 06. 2024.

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo24020470

Заразне болести и оружани сукоби представљају две засебне глобалне безбедносне претње које угрожавају целокупно светско становништво. Проблем је што се најчешће посматрају и анализирају потпуно одвојено, без утврђивања њихове повезаности и начина на који једна претња утиче на другу. Стога је предмет овог рада усмерен на анализирање њиховог корелационог односа, пре свега једног аспекта тог односа, а то је утврђивање начина на који оружани сукоби утичу на ширење заразних болести. Рад се заснива на претпоставци да се утицај оружаних сукоба на ширење заразних болести мењао током времена. Поставља се питање да ли се за оружане сукобе може рећи да су били, или да су данас главни катализатор у ширењу заразних болести. Прегледом литературе утврђено је да је током времена, упоредо са повезаношћу и све већом међузависношћу различитих делова света, утицај оружаних сукоба на ширење заразних болести бивао све мањи. За разлику од ранијих периода, када су оружани сукоби били главни катализатор у ширењу ових болести, у 21. веку њихов утицај није нестао, али је у великој мери маргинализован. Тако је постепен процес глобализације допринео све учесталијем и интензивнијем кретању људи широм света, што погодује брзом и лакошћу ширењу заразних болести, чиме је утицај оружаних сукоба на њихово ширење драстично умањен.

Кључне речи: *заразне болести, оружани сукоби, хетитска куга, атинска куга, Антонинијева куга, Јустинијанова куга, шпанска грозница, ебола, COVID-19*

¹ Институт за међународну политику и привреду, Београд, Република Србија, e-mail: mile.obrenovic@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0009-0007-1215-4372>

Савремени свет је суочен са бројним глобалним безбедносним претњама, чије се анализирање најчешће своди на разматрање њихових карактеристика и начина на које оне могу да угрозе светску популацију. Анализа корелација између две или више глобалних безбедносних претњи, те утврђивање начина на који једна претња може да утиче на другу, и обрнуто, ретко су предмет анализе. Да би се прецизно пратио однос између две глобалне безбедносне претње и утврдило да ли је дошло до већих промена у њиховом односу, неопходно је проматрати их у дужем периоду. Сходно томе, савремене глобалне безбедносне претње, односно оне које угрожавају светско становништво неколико деценија (попут тероризма, пролиферације оружја за масовно уништење, трговине наркотицима, оружјем и људима и друге) нису најподобније за овакву врсту анализе. Због тога она мора бити усмерена на однос између две традиционалне глобалне безбедносне претње, које имају богату историју и чија је повезаност присутна вековима. Оружани сукоби и заразне болести су глобалне безбедносне претње које, засебно гледајући, имају дугу историју, али је и њихова повезаност уочена у далекој прошлости.

Повезаност заразних болести и оружаних сукоба може се пратити анализирањем начина на који једна претња утиче на другу. Прва варијанта би подразумевала посматрање заразних болести као независне варијабле и њиховог утицаја на оружане сукобе, у том случају зависне варијабле. Конкретно, анализирао би се да ли и на који начин заразне болести утичу на ток и исход оружаних сукоба. Друга варијанта била би обрнута; на месту независне варијабле би се нашли оружани сукоби где би се разматрао њихов утицај на заразне болести, у том случају зависну варијаблу. Прецизније, у средишту анализе би били оружани сукоби или као катализатор у ширењу заразних болести или као фактор који доприноси расту стопе морталитета од одређене заразне болести. С обзиром на то да је неупитно обележје оружаних сукоба стварање негативних животних услова, што се у периоду појаве заразних болести одражава на раст стопе морталитета, у овом раду анализа је усмерена на оружане сукобе као катализаторе у ширењу заразних болести. Имајући у виду да је постепен процес глобализације, повезивањем различитих делова света и свакодневним кретањем великог броја људи између њих, створио околности које погодују ширењу заразних болести, поставља се питање: да ли су новонастале околности маргинализовале утицај оружаних сукоба у ширењу заразних болести?

Појава оружаних сукоба, заразних болести и њиховог прожимања кроз историју садејства

Као што је поменуто, оружани сукоби и заразне болести, као две одвојене претње, имају дугу историју. Тако, историја оружаних сукоба сеже у далеку прошлост, до 1469. године пре нове ере. Први оружани сукоб о којем је сачувана

било каква врста писаног извештаја јесте битка код Мегида, између Египћана, предвођених фараоном Тутмесом Трећим, и Сиријске конфедерације на челу са кадешким владаром (Faulkner, 1942: 2). С друге стране, и заразне болести су идентификоване у давној прошлости, па се тако још у извештајима из периода античке Грчке и Египта писало о епидемијама великих богиња, туберкулозе, лепре, дифтерије и менингококне инфекције (Watts, цитирано према Nelson & Williams, 2014: 1). Заразне болести су први пут званично регистроване управо у Египту, јер постоје подаци да је египатски фараон Рамзес V, још 1157. године пре нове ере, преминуо услед болести од великих богиња (Ruffer & Ferguson, цитирано према Nelson & Williams, 2014: 1).

Анализирање ових појава најчешће се врши засебно, па тако и испитивање њиховог историјског развоја, у намери да се утврди да ли је дошло до промена у некој од њихових основних карактеристика. Тако, већина аутора која се бави изучавањем оружаних сукоба истиче да се њихова природа драстично променила током историје, те да представљају динамичну појаву, која перманентно мења своја основна обележја (пре свега, у погледу актера, средстава, метода и техника, као и циљева). Сходно томе, оружани сукоби могу се описати као „прави камелеон” који се константно прилагођава спољним друштвено-политичким околностима у којима се воде (Clausewitz, 1976: 89). Чак и када је у појединим историјским тренуцима, попут завршетка хладног рата, деловало да оружани сукоби нису више реална опција за постизање спољнополитичких или других циљева и да је историји рата дошао крај, показало се да је сам рат као такав, жив и узбудљив и да улази у нову епоху” (van Kreveld, 2010: 14). Исто, када је реч о заразним болестима, уочене су велике промене током њихове дуге историје. Када би истакли две најважније промене везане за заразне болести, уочили би да једна од њих има позитивна, а друга негативна обележја. Позитиван тренд у дугој историји заразних болести огледао би се у јачању капацитета за њихово лечење и сузбијање, пре свега захваљујући еволутивном напретку у медицини, унапређењу здравствене заштите и побољшању санитарних услова, док би се, с друге стране, негативан тренд огледао у демографским и технолошким променама које су допринеле повећаној глобалној повезаности, што олакшава и убрзава ширење заразних болести (Baker et al., 2022: 193).

Јасно је да су и оружани сукоби и заразне болести, као две засебне претње, доживеле својеврсну трансформацију током дуге историје. Међутим, поставља се питање како је њихов однос изгледао, апострофирајући један аспект у том односу – утицај оружаних сукоба на ширење заразних болести. Да би се анализирао тај утицај током историје, неопходно је вратити се на сам почетак повезаности између оружаних сукоба и заразних болести у далекој прошлости. Иако је за време смрти Рамзеса V први пут званично регистрована заразна болест, верује се да је први случај великих богиња забележен и пре његове смрти, 1350. године пре нове ере, током рата између Египћана и Хетита (Watts, цитирано према Nelson & Williams, 2014: 1). С обзиром на то да велики број аутора, међу којима и Коноли (Connolly) и Хејман (Heumann), означава оружане сукобе и заразне болести као „смртоносне другове” (Connolly & Heumann, 2002: 23), наведени период означава почетак њиховог „другарства”, односно повезаности. Иако су током дуге историје и оружани сукоби и заразне болести, као два одвојена

феномена, доживели својеврсну трансформацију, остаје да се утврди да ли се исто може рећи и за њихов однос, конкретно за утицај оружаних сукоба на ширење заразних болести.

„Примат” оружаних сукоба у ширењу заразних болести

Као што је поменуто, повезаност између оружаних сукоба и заразних болести уочена је пре више од три миленијума. Сукоб до којег је тада дошло познат је као египатско-хетитски рат, а заразна болест која се била је „хетитска куга”. Верује се да је настала у Египту, а највећи утицај на њено ширење имао је поменути рат. Велики број египатских заробљеника био је заражен „хетитском кугом”, те се са повратком Хетита и египатских заробљеника у престоницу Хатушу, болест брзо проширила и по хетитском царству (Yildirim, цитирано према Çoban, 2019). Основни мотив за одлазак Хетита ван своје територије био је освајање нових подручја и ресурса. Сходно томе, оружани сукоб је главни разлог који је Хетите и Египћане довео у непосредни контакт и који је „повезао” ова два подручја, чиме је и допринео ширењу куге међу њима. За тадашње време било је специфично да ни оружани сукоби, ни заразне болести, као ни њихово садејство, није било глобалног карактера, односно њихове последице су биле територијално ограничене. Тако је „хетитска куга” погађала највећи део региона Блиског истока (Trevisanato, 2007: 1371). Дакле, заразне болести у овом периоду имале су карактер епидемија, чија је главна одлика просторна ограниченост (Віоџанин, n.d.: 1). Постепеним развојем људске цивилизације, пре свега откривањем нових, удаљених подручја и ступањем у интеракцију међу људима који живе на различитим подручјима, створени су услови да последице заразних болести надмаше одређени територијално ограничени простор. Главни разлог који је у том периоду доводио до ступања у контакт људи који живе на удаљеним подручјима били су оружани сукоби. Тако се и преносивост заразних болести доминантно одвијала између две групе које ступају у оружани сукоб, односно између освајача и покорених. Дакле, оружани сукоби су у највећој мери допринели да заразне болести поприме карактер пандемија, односно захвате „популацију једне шире области; на пример континента или целог света” (Віоџанин, n.d.: 1).

Тако је 430. године пре нове ере, током Пелопонеског рата, забележен први случај пандемије. Атинска куга је усвојен назив за ову пандемију која је настала у Атини док је била под опсадом Спартанаца (Ščekić, 2020: 9). Већ у овом случају заразна болест није била ограничена на одређен простор, већ је попримила карактер пандемије, захваљујући оружаном сукобу између Спарте и Атине. Тако је куга настала у Етиопији одакле се, преко Египта и Либије, проширила на Персију. Потом је захватила и Атину, непосредно након што су Пелопонежани, предвођени лакедемонским краљем Архидамом, извршили напад на Атику. Поред тога, овај рат је допринео ширењу куге и тиме што је утицао на велико кретање становништва, односно на сеобу сељака у саму Атину. Тиме су створени услови за ширење ове заразне болести, што је довело до тога да се куга брзо прошири

у самој Атини и да од ње страда четвртина становника овог града (Tukidid, 2010, pp. 108-110). С обзиром на војну инфериорност на копну у односу на Спарту, Атина је била добро утврђен град, што је повећало њене одбрамбене капацитете, али и „капацитете“ за ширење куге. Тако је сам град био „утврђен и повезан дугим паралелним зидовима са својом утврђеном луком Пирејом у јединствену тврђаву чији је обим износио око 26 километара, несавладљиву за грчку опсадну технику“ (Томас, 1959: 109). Пелопонески рат је утицао на „изградњу“ пандемијског карактера ове заразне болести, а услови у самој Атини на њено рапидно ширење у самом граду.

Пет векова касније, у сличној ситуацији нашло се и Римско царство. Још од првог века пре нове ере, Римско и Партско царство имали су један неспојив интерес – доминацију над простором Блиског истока. Након постепене експанзије Римског царства на Блиском истоку и претензијама о даљем ширењу царства на исток, ка простору Месопотамије, а касније и Индије, дошло је до отвореног оружаног сукоба између Римског и Партског царства (Kryśkiewicz, 2017: 63). Иако су ови сукоби трајали, са дужим или краћим прекидима, до 3. века нове ере, до прекретнице је дошло, када је реч о ширењу заразне болести, 166. године. Тада се Луције Вер, као победник, са својом војском враћао из подручја данашњег Ирана и Сирије, али је та победа скупо коштала Римско царство. Верује се да се велики број војника заразио у овом војном походу, те је са њиховим повратком и заразна болест, касније названа Антонинијева куга, стигла у Рим. И у овом случају разлог одласка Римљана на удаљена подручја био је мотивисан ратним освајањима. Међутим, на касније ширење куге по читавом Римском царству највећи утицај имала је трговина, која је допринела све већем развоју, али и повећала међузависност између градова и провинција. Пошто је царство функционисало као мрежа повезаних градова и провинција, долазило је и до лакшег ширења заразе (Наппа, 2015: 1). По први пут се показало да трговина има утицај на ширење заразне болести, али је то у овом случају било локалног карактера, јер се односило на подручје Римског царства. Оружани сукоби су и даље имали „примат“ у повезивању удаљених подручја, а самим тим и у ширењу заразних болести међу њима.

Ефемерност доминантног утицаја оружаних сукоба на ширење заразних болести

Сразмерно развоју људског друштва, трговина и миграције су бивали све интензивнији и самим тим имали све већи утицај на ширење заразних болести. Прво сведочанство о томе јесте епидемија бубонске куге, из 6. века нове ере, која је добила назив Јустинијанова куга, по тадашњем владару, византијском цару Јустинијану. Куга је доспела у Римско царство и ратним и мирнодопским „путем“. Прво, специфичан сој „Yersinia Pestis“, који је изазвао кугу, потицао је са истока, из планинских предела западне Кине (Stange, 2021, pp. 69-70). Тако је ДНК овог соја пронађен код једног Хуна са планина Тјен Шан, што говори да се болест брзо проширила међу Хунима. Управо су Хуни, у другом и трећем веку, за-

почели своје кретање на запад, а у четвртном веку се и појавили на самим границама Римског царства. Тако су успоставили краткотрајну доминацију у Европи, кроз расељавање постојећих племенских група, а од 5. века и нападима на само Римско царство (Rincon, 2018). Та најезда Хуна довела је до велике сеобе народа. Тада су се германски народи населили у Западно римско царство, западни Готи у Шпанију, Вандали у Африку, Франци и Бургунди у Галију, а Англосакси у Британију (Büntgen et al., цитирано према Glad, 2021: 4). Важно је напоменути да су, поред хунског војног похода, и Јустинијанове ратне кампање (Иберијски и Готски поход) имале великог утицаја на ширење ове заразне болести (Little, цитирано према Glad, 2021: 3).

Међутим, поред поменутих ратова, на ширење Јустинијанове куге велики утицај имале су миграције и трговина (Eisenberg & Mordechai, 2020: 1651). Тако, до миграција није дошло само због најезде Хуна, већ је на то утицало и касноантичко мало ледено доба, у периоду између 536. и 660. године. Ова појава је довела до драстичних промена у температури, а самим тим и у вегетацији, највише погађајући пољопривреду, која је тада била доминантна привредна грана. То је у великој мери узроковало глад, појаву разних болести, економске проблеме и подстакла мигрирање становништва из централне Азије према Европи (Büntgen et al., цитирано према Glad, 2021: 4). Поред миграција, велики утицај на ширење Јустинијанове куге имала је и трговина. Тако се Јустинијанова куга појавила 541. године у медитеранској луци Пелузијум, која је уз Александрију била главна египатска лука тог времена, а затим и у самој Александрији. Из Пелузијума се брзо проширила дуж Медитерана, и источним (преко Палестине и Леванта) и западним (дуж северноафричке обале) трговачким путевима. Дакле, поред оружаних сукоба, миграције и трговина су имале подједнако велику улогу у ширењу ове заразне болести, односно у њеном преношењу из централне Азије у источну Азију и Европу. Према томе, јасно је зашто се Јустинијанова куга сматра једном од првих негативних последица ране фазе „глобализације“ (Rokvić, 2020: 68).

Невојни процеси су такође утицали на ширење заразних болести. Једна од таквих је и „црна смрт“ из 14. века. Иако међу истраживачима постоји сагласност да се она појавила 1346. године на тлу Азије, једни сматрају да је настала у источнокинеским градовима, а за друге је њено извориште била централна Азија (Marschhauser, 2018: 11). Иако је прецизно територијално одређење порекла „црне смрти“ изостало, оно што је потпуно сигурно јесте да је Кафа на Криму имала кључну улогу у њеном ширењу са азијског на европско тло. О начину на који се ова болест проширила из Кафе на европски континент, такође постоје два доминантна становишта. Прво истиче важност оружаног сукоба, односно монголске опсаде Кафе 1346. године. С обзиром на то да је „црна смрт“ настала у Азији и захватила већи део тог континента, велики број Монгола је приликом опсаде Кафе био заражен овом болешћу. Пошто се опсада није одвијала по плану, Монголи су, пре повлачења, катапултирали у град лешеве заражене кугом. На тај начин се болест проширила и унутар саме Кафе. Тај догађај представља први пример употребе биолошког оружја у рату. Када се, октобра 1347. године, велики број Ђеновљана, упутио ка луци Месина на Сицилији, „црна смрт“ је доспела и до западне Европе. Тако су заражени Ђеновљани у своје домове донели кугу, која се брзо ширила и већ до краја деценије преправила све европске градове (Seth Carus, 2017, pp. 5-6).

Међутим, друго становиште истиче утицај трговине у ширењу „црне смрти”, наглашавајући да се не може са сигурношћу тврдити да су Монголи намеравали да шире болест, нити да су знали/веровали да тела мртвих могу да је пренесу. Пошто је Кафа била важан лучки град, нарочито за бродове из Ђенове, неоспорно је да је трговина утицала на ширење ове болести у Европу. Имајући у виду да се налазила на обалама Црног мора, трговци су морали да прођу кроз Константинопољ на свом путу ка Европи. Верује се да су управо они, у јесен 1347. године, „пренели црну смрт” из централне Азије у Европу. Када су трговци из Кафе стигли у своје родне градове, пре свега Ђенову и Венецију, одатле се болест трговачким путевима преносила и у остале делове земље, а затим и изван ње. Тако је Марсеј, који је тада функционисао као велики трговачки центар, услед доласка италијанских трговаца постао и центар ширења куге у Француској и Шпанији. И из осталих великих трговачких градова ширила се ова болест, те су они фигуративно доживљавани као мостови који су помогли болести да прелази са једног дела на други део света (Benedictow, 2005: 3).

Такође, потребно је поменути и шпанску грозницу, као и улогу коју је Први светски рат имао у њеном ширењу. Упркос различитим мишљењима о пореклу шпанске грознице, утврђено је да је њено почетно жариште био округ Хаскел у Канзасу, у Сједињеним Америчким Државама (Krivošejev, 2020: 49). Најзначајнији догађаји у Првом светском рату, са аспекта ширења шпанске грознице, одигравали су се почетком 1917. године. Након што је Немачка, 1. фебруара 1917. године, приступила неограниченом подморничком рату, одговор САД је стигао већ 3. фебруара у виду прекида дипломатских односа са Немачком. Следећи корак САД ка уласку у рат уследио је након Цимермановог телеграма, односно немачке депеше коју су Британци пресрели и дешифровали. У тој депеши упућеној Мексику, предложено је да када рат Немачке са САД постане неизбежан, Мексико узме своје учешће у рату против САД, уз гарантована територијална обећања. И, на крају, немачки напади на америчке бродове са људским губицима довели су до тога да амерички конгрес, 6. априла 1917. године, објави рат Немачкој (Томас, 1973, pp. 449-450). По објави рата, младићи из различитих делова САД упућивани су у регрутне кампове. Тако су пре епидемије и обвезници из „жаришта” шпанске грознице, за коју се тада није знало, упућивани у регрутни камп Фунстон код Форт Рајлија. Тамо је, 4. марта, забележен почетак масовног обољевања, а сама болест се брзо проширила и на друге кампове, а упућивањем америчких војника на европско тло епидемија је прерасла у пандемију (Krivošejev, 2020, pp. 50-52).

Иако је шпанска грозница првенствено захватила државе које су учествовале у рату, она је доспела и до других земаља. Тако се шпанска грозница са ратишта, услед интензивираних миграционих кретања и трговине, ширила и на остале делове света, на северу до Норвешке, на истоку до Кине, на југоистоку до Новог Зеланда и на југу захватајући Карибе, Порторико и Мексико (Fujimura, 2003: 29). Дакле, до највећег ширења шпанске грознице дошло је у Првом светском рату, који је због своје специфичности у виду глобалног карактера, у непосредни контакт довео различите народе. С друге стране, за оне државе које нису учествовале у овом рату, улогу катализатора у ширењу ове заразне болести превасходно су имале трговина и миграциона кретања становништва. Међутим, специфично за државе у рату била је изузетно висока стопа морбидитета и морталитета.

Тако је на територији Србије од шпанске грознице живот изгубило између 2,5% и 3,5% становништва, односно, када је реч о преткумановској Србији око 87.000 људи, а са територијом Македоније и Војводине, али не и целокупне данашње Србије, односно у посткумановској Србији 130.000 људи. Претпоставка је да је шпанска грозница на територији данашње Србије усмртила преко 100.000 људи, што представља петину страдалих у Првом светском рату (Krivošević, 2020, pp. 233-242).

Маргинализовање утицаја оружаних сукоба на ширење заразних болести

Од 20. века друштвени развој је обележен идејама о слободном протоку људи, капитала и роба широм света. Поред тога, развој транспортних средстава, комуникација и производних снага довео је до огромне међузависности света (Petković, Vukotić & Čabilovski, 2017: 359). Све то је допринело глобалној међузависности, те бржем и лакшем кретању људи са једног краја света на други, али и бржем и лакшем преношењу заразних болести. То је било видљиво већ у случају ХИВ-а/сиде, која се појавила још 1920. године, а средином седамдесетих година постала распрострањенија. Болест је настала у граду Киншаса, када су европске колоније на афричком тлу увозиле велики број ватреног оружја. Управо је један афрички трговац оружјем био заражен ХИВ-ом, када се упутио у Киншасу ради даље трговине оружја. Тако је трговина, у овом случају ватреног оружја, била један од главних разлога за ширење ове заразне болести (Rupp et al., 2019, pp. 661-662). Поред трговине која је „иницирала“ почетно ширење ХИВ-а, даљи утицај на њено ширење имале су све чешће миграције становништва. Тако се права „експлозија“ ХИВ-а догодила шездесетих година, након што је Демократска Република Конго стекла независност и постала веома привлачна за незапослене. Тако је Киншаса, као урбани центар, све више привлачила пажњу младих и амбициозних становника овог дела Африке. С обзиром на то да је град био добро повезан и са другим суседним земљама, ХИВ се брзо проширио и ван граница Конга. Због великог броја радника из Хаитија у Киншаси, ХИВ се 1964. године проширио и са друге стране Атлантског океана, а затим и са Хаитија на САД (Faria et al., 2014: 60). Иако су трговина и миграције у највећој мери допринели ширењу ХИВ-а, то не значи да су оружани сукоби изгубили „статус“ катализатора у њиховом ширењу. Тако су оружани сукоби створили околности које су утицале на ширење ове заразне болести, као што су: велики број избеглих и/или интерно расељених лица; дезинтегрисање традиционалних вредности и норми у вези са сексуалним понашањем; колапс здравствених система; сиромаштво и нестабилност што је утицало на пораст проституције; такође и силовање као „средство ратовања“ (UNHCR, 2004). Треба поменути да припадници војске имају повећан ризик од полно преносивих болести, укључујући ХИВ. Тако су у време мира стопе заражености полно преносивим болестима међу припадницима оружаних снага генерално два до пет пута веће него код цивилног становништва, а у време оружаног сукоба могу бити педесет и више пута (UNAIDS, 1998).

Још једна заразна болест која је довела до великог броја жртава била је ебола, која је откривена 1976. године на територијама данашњих држава Јужног Судана и ДР Конго. Један од најсмртоносних таласа еболе погодио је западну Африку, односно јужни део Гвинеје 2013. године. Због трговине и миграција са суседним земљама, ова болест се брзо проширила и на Либерију и Сијера Леоне, а јула 2014. путничким авионом доспела је и до Нигерије (Rewar & Mirdha, 2014: 444). Међутим, ни овде утицај оружаних сукоба на ширење ове заразне болести није изостао. Тако је сукоб у областима Северног Кива и Итурија у ДР Конго погоршао епидемиолошку ситуацију са еболом, онемогућивши надзор, праћење контаката и вакцинацију. Такође, уништавање критичне инфраструктуре и здравствених система током оружаног сукоба онемогућило је спречавање ширења еболе. Наиме, здравствене установе нису имале адекватне услове, превасходно у погледу вентилације, санитарних система, делова за изолацију и безбедног снабдевања водом (WHO, 2015). Дакле, на локалном нивоу ширење еболе било је у највећој мери условљено оружаним сукобима. Међутим, сразмерно повећању географске удаљености од места избијања еболе, утицај оружаних сукоба на њихово ширење је био мањи. Тако су највећи утицај у ширењу еболе на подручјима удаљеним више од 1.000 километара од места њеног избијања (од јужне Гвинеје до Нигерије) имале трговина и миграторна кретања.

Последња пандемија, COVID-19, забележена је 31. децембра 2019. године у кинеском граду Вухану. Након више месеци праћења ширења вируса COVID-19, примећена је тенденција да најбогатији, највећи и најпрометнији градови у свету највише утичу на ширење ове заразне болести. Централност и степен урбанизације чини један град рањивијим од другог и тиме постаје „катализатор“ у ширењу ове заразне болести. Исто тако, ширењу овог вируса највише су допринеле оне земље које су имале највише летова, односно најгушће насељене и најразвијеније земље. Већи број путника значио је и већи број заражених у једној земљи, те се једно од најједноставнијих објашњења за рањивост земље на COVID-19 заснивало на повезаности са другим земљама у раним фазама пандемије (Ribeiro et al., 2020, pp. 3-5). С друге стране, када је реч о утицају оружаних сукоба на ширење вируса COVID-19, у тренутку појаве ове заразне болести Либија, Сирија и Јемен су учествовале у најинтензивнијим оружаним сукобима тада. Дошло је до разарања здравствених система и великог броја интерно расељених лица, што је доприносило ширењу болести у тим, али и другим државама. Карактеристично за државе у сукобу јесте да је пораст интензитета оружаних сукоба праћен и порастом интензитета заразне болести. И овде се може приметити да су на ширење вируса COVID-19 из почетног простора (Вухана у Кини) на остале делове света имала свакодневна и обимна међународна трговина и миграторна кретања, док је утицај оружаних сукоба у ширењу ове болести преодоминантно био локалног карактера.

Закључак

Вршећи кратку ретроспективу на повезаност две глобалне безбедносне претње, са нагласком на утицај оружаних сукоба на ширење заразних болести, могуће је уочити одређену правилност. Она се огледа у томе да, сразмерно времену и постепеном друштвеном развоју, оружани сукоби губе статус „мостова” који повезују удаљена подручја, а самим тим и катализатора у ширењу заразних болести међу њима. Тако су најранија масовна кретања људи била мотивисана искључиво, а нешто касније доминантно, ратним походима. Сразмерно друштвеном развоју, свет је постајао све повезанији, а његови делови све зависнији једни од других. Временом су миграције и трговина постали доминантни фактори у повезивању удаљених подручја, преузимајући тиме и „примат” у ширењу заразних болести. Стога, када је реч о утицају данашњих, или потенцијално будућих оружаних сукоба на ширење заразних болести, треба рећи да је њихов утицај драстично смањен у односу на ранија времена. Он је данас, а вероватно и у блиској будућности, преодоминантно локалног карактера, везујући се за подручје на којем се сукоб води, стварајући у њему околности које погодују ширењу заразних болести. Масовна кретања становништва на удаљена подручја више нису, бар не доминантно, мотивисана вођењем оружаног сукоба. С обзиром на све то, јасно је да једини изузетак представљају глобални оружани сукоби, који доводе мноштво различитих народа у непосредан контакт и који нису територијално ограничени. Ти сукоби стварају околности које погодују ширењу заразних болести. Дакле, изузев глобалних оружаних сукоба, утицај оружаних сукоба на ширење заразних болести данас и у блиској будућности биће у сенци трговине и миграција, што неће нужно значити да тај утицај не постоји, нарочито не на подручјима на којима се сукоби воде.

Литература

- [1] Baker, R. E., Mahmud, A. S., Miller, I. F., Rajeev, M., Rasambainarivo, F., Rice, B. L., Takahashi, S., Tatem, A.J., Wagner, C.E., Wang, L., Weselowski, A. & Metcalf, C. J. E. (2022). Infectious disease in an era of global change. *Nature Reviews Microbiology*, 20(4), 193-205.
- [2] Benedictow, O. (2005). The black death: the greatest catastrophe ever. *History today*, 55(3), 42-49.
- [3] Biočanin, R. (n.d.). Najveće svetske epidemije i pandemije. Preuzeto 20. maja, 2023, sa <https://defendologija-banjaluka.com/files/Rad%20prof.dr%20Rade%20Bio%C4%8Danin,%20Najve%C4%87e%20svjetske%20epidemije%20i%20pandemije.pdf>
- [4] Büntgen, U., Myglan, V. S., Ljungqvist, F. C., McCormick, M., Di Cosmo, N., Sigl, M., Jungclaus, J., Wagner, S., Krusic, P. J., Esper, J., Kapna, J.O., de Vaan, M.A.C., Luterbacher, J., Wacker, L., Tegel, W. & Kirdyanov, A. V. (2016). Cooling and societal change

during the Late Antique Little Ice Age from 536 to around 660 AD. *Nature geoscience*, 9(3), 231-236.

[5] Clausewitz, C. V. (1976). On war. Edited and Translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton University Press.

[6] Connolly, M. A. & Heymann, D. L. (2002). Deadly comrades: war and infectious diseases. *The Lancet*, 360, 23-24.

[7] Çoban, H. (2019). The Hittites Period (The Second Millennium BC) Plague Epidemic in Anatolia. *Journal of Current Research on Social Sciences*, 9(4), 233-244.

[8] Eisenberg, M. & Mordechai, L. (2020). The Justinianic plague and global pandemics: The making of the plague concept. *The American Historical Review*, 125(5), 1632-1667.

[9] Faria, N. R., Rambaut, A., Suchard, M. A., Baele, G., Bedford, T., Ward, M. J., Tatem, A. J., Sousa, J. D., Arinaminpathy, N., Pépin, J., Posada, D., Peeters, M., Pybus, O. G. & Lemey, P. (2014). HIV epidemiology. The early spread and epidemic ignition of HIV-1 in human populations. *Science*, 346(6205), 56–61.

[10] Faulkner, R.O. (1942). The Battle of Megiddo. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 28(11), 2-15.

[11] Fujimura, S. F. (2003). Purple Death: The Great Flu of 1918. *Perspectives in health*, 8(3), 28-31.

[12] Glad, L. (2021). *Što nam izvori govore o pandemiji? (Justinijanova kuga, crna smrt, londonska kuga)*. Završni rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

[13] Hanna, E. (2015). The route to crisis: Cities, trade, and epidemics of the roman empire. *Vanderbilt Undergraduate Research Journal*, 10.

[14] Krivošev, V. (2020). Epidemija španske groznice u Srbiji 1918–1919 sa posebnim osvrtom na valjevski kraj. Prometej.

[15] Kryśkiewicz, H. (2017). The Parthians – a worthy enemy of Rome? Remarks on Roman-Parthian political conflict in the 1st c. B.C., and its influence on Roman imperial ideology. *Східний світ*, 3, 60-72.

[16] Little, L. K. (2006). Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750. University press.

[17] Marschhauser, M. (2018). Doba kuge-euroazijski okviri Crne smrti. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku.

[18] Münkler, H. (2003). The wars of the 21st century. *International Review of the Red Cross*, 85(849), 7-22.

[19] Petković, M.T., Vukotić, N.S. & Čabilovski, Đ.J. (2017). Uticaj globalizacije na strategijske alijanse i mreže organizacija na svetskom tržištu. *Vojno delo*, 69(5), 358–374.

[20] Rewar, S. & Mirdha, D. (2014). Transmission of Ebola virus disease: an overview. *Annals of global health*, 80(6), 444-451.

[21] Ribeiro, S. P., D'Átilo, W., Barbosa, D. S., Coura-Vital, W., Chagas, I. A. D., Dias, C. P. & Reis, A. B. (2020). Worldwide COVID-19 spreading explained: traveling numbers as a primary driver for the pandemic. *Anais da Academia Brasileira de Ciências*, 92(4), 1-10.

[22] Rincon, P. (2018). Hun migrations 'linked to deadly Justinian Plague'. BBC News. Preuzeto 27. maja, 2023., sa <https://www.bbc.com/news/science-environment-44046031>

[23] Rokvić, V. (2020). Bezbednost u doba pandemija. U: Ajzenhamer, V. & Vuković, N. (ur.), Čovek, prostor, tehnologija, ideje: međunarodna bezbednost u trećoj dekadi 21. veka. Institut za međunarodnu politiku i privredu, 65–97.

[24] Rupp, S., Ambata, P., Narat, V. & Giles-Vernick, T. (2019). Beyond the Cut Hunter: A Historical Epidemiology of HIV Beginnings in Central Africa. *EcoHealth*, 13(4), 661-671.

[25] Seth Carus, W. (2017). *A short history of biological warfare: from pre-history to the 21st century*. National Defence University Press.

[26] Stange, N. (2021). Politics of Plague: Ancient Epidemics and Their Impact on Society. Claremont Colleges Library.

[27] Šćekić, R. (2020). Borba sa nevidljivim neprijateljem: čovječanstvo i pandemije. *Matica – časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, 82, 7-35.

[28] Tomac, P. (1973). Prvi svetski rat 1914–1918. Vojnoizdavački zavod.

[29] Tomac, P. (1959). Vojna istorija. Vojno delo.

[30] Trevisanato, S. I. (2007). The 'Hittite plague', an epidemic of tularemia and the first record of biological warfare. *Medical hypotheses*, 69(6), 1371-1374.

[31] Tukidid. (2010). Peloponeski rat. Admiral Books.

[32] UNAIDS. (1998). AIDS and the military. Preuzeto 19. maja, 2023, sa https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/militarypv_en_0.pdf

[33] UNHCR. (2004). AIDS and conflict: a growing problem worldwide. Preuzeto 19. maja, 2023, from <https://www.unhcr.org/412ef6452.pdf>

[34] Van Kreveld, M. (2010). Transformacija rata. JP Službeni glasnik i Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

[35] WHO. (2015). Manual for the care and management of patients in Ebola Care Units/ Community Care Centres. Interim Emergency Guidance. Preuzeto 13. jula, 2023, sa https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/149781/WHO_EVD_Manual_ECU_15.1_eng.pdf

[36] Yildirim, E. (2012) M.Ö. II. Binyılda Paylaşıl原因 Topraklar: Kuzey Suriye (The Unshared Lands in 2000 BC.: Northern Syria). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 1385-1406.

Резиме

Оружани сукоби и заразне болести су, као две одвојене глобалне безбедносне претње, прошле кроз својеврсну трансформацију током дуге историје и временом попримиле другачије карактеристике. Исто се може рећи и о њиховом садјеству, односно утицају оружаних сукоба на ширење заразних болести. У најранијим периодима друштвеног развоја, ратни походи су били главни мотив за одлазак на удаљена подручја. Тако су оружани сукоби били главни раз-

лог због којег су две различите групе народа ступале у директан контакт, чиме су се стварали услови за ширење заразних болести са једног подручја на друго. Тако је, још 1350. године пре нове ере, уочена повезаност између оружаних сукоба и заразних болести, односно утицај који оружани сукоби имају у ширењу заразних болести. Тако је Хетитско-египатски рат драстично погоршао услове живота у Египту, чиме су били створени идеални услови за ширење хетитске куге. Такође, овај рат је довео у непосредни контакт Египћане и Хетите, те се са повратком Хетита куга проширила и ван Египта, по Хетитском царству. Оно што је било специфично за ову заразну болест јесте да је била територијално ограничена на један мањи простор, за разлику од атинске куге. Иако су оружани сукоби и вековима касније задржали „примат“ у ширењу заразних болести, за време Антонинијеве куге уочен је и утицај трговине. Тако је Антонинијева куга доспела у Римско царство након војних похода које је предводио Луције Вер, односно након римско-партских ратова који су окончани 166. године. Међутим, захваљујући трговини која је била у великој мери развијена у Римском царству, Антонинијева куга се брзо проширила трговачким путевима унутар царства. Затим су за време Јустинијанове куге, у 6. веку, поред оружаних сукоба (Јустинијанових похода и хунских ратних кампања) велики утицај на њено ширење имале миграције (условљене хунским најездама и касноантичким малим леденим добом) и трговина (нарочито интензивна између Александрије и Цариграда). И у 14. веку је ширењу „црне смрти“ из средишта Азије до лучког града Кафе на Криму допринео монголски ратни поход. О њеном даљем ширењу ка Европи једно становиште истиче оружани сукоб, а друго трговину. На ширење шпанске грознице највећи утицај имао је тадашњи глобални сукоб – Први светски рат којим се болест проширила из САД у Европу, у државе које су учествовале у сукобу, а затим трговачким путевима ка онима које нису биле у рату. Постепени друштвени развој стварао је околности које су омогућавале све брже и лакше кретање људи на удаљена подручја. Пре свега, развој транспортних средстава омогућио је да глобално кретање људи, робе и капитала постане свакодневица. Тако су у ширењу ХИВ-а/сиде, поред оружаних сукоба, највише допринели све чешћа и обимнија трговина и миграторна кретања. Такође, када је реч о еболи, ситуација је била готово идентична. Утицај оружаних сукоба и на ширење ове заразне болести био је претежно локалног карактера, стварајући погодне околности за њен развој само на подручју на којем се сукоб води. Последња заразна болест, COVID-19, највише се проширила због свакодневног интерконтиненталног кретања великог броја људи, роба и капитала, што значи да је уочен тренд слабљења утицаја оружаних сукоба на ширење заразних болести. Дакле, некада су оружани сукоби били „мост“ који је повезивао удаљене делове света и тиме омогућавао ширење заразних болести, али је услед глобализације и развоја транспортних средстава дошло до новог који чине трговина и миграције.

Кључне речи: *заразне болести, оружани сукоби, хетитска куга, атинска куга, Антонинијева куга, Јустинијанова куга, шпанска грозница, ебола, COVID-19*

© 2024 Аутор. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodeo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

